

TASAVVURİ AKRABALIK VE ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMA

Doç. Dr. Mahmut TEZCAN

Kültürel antropoloji literatüründe eski deyimle “Tasavvuri Akrabalık”, “Şibih Akrabalık”, yeni deyimle “Yarı Akrabalık” ya da “Sanal Akrabalık” dediğimiz akrabalık biçimi, sonradan kazanılmış bir akrabalık biçimidir. Bu tür bir uygulama, insanlar arasındaki özel yakınlaşmalardır. Sanal akrabalıklar, kana bağlı olmayıp sözleşmeye dayalıdır. Birbirlerini seven samimi, içten kişilerin bu tür yakınlıklar kurması, onların dostluklarının pekiştirilmesine yaramıştır. Gerçek bir akrabalık olmamasına rağmen, sonradan kurulan ilişkilerle gerçek akrabalıkta olan bir dizi yeni davranış biçimleri içerisine girilir.

Genellikle akraba olunmayan yabancılarla kurulan bir akrabalıktır. Böylece gerçek akrabalar dışında, başka kimselerle de ayrı bir destek ve güç sağlanmış olur. Bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur.

Tasavvuri akrabalıklar, Lâtin Amerika ve ülkemizde yerleşik toplumlarda önemli bir rol oynamıştır. Aşiret düzeninden kopmuş köylerde sanal akrabaların seçimi, gerçek hısım akrabalar arasından yapılması çok azdır. Çünkü yerleşik toplumlarda hısım ve akrabalık dar bir çevreyi kaplar. Bunun nedeni ise göçebe aşireti durumundan yerleşme durumuna geçerken daha önceki büyük akraba grupları parçalanmıştır ve değişik yörelere göç etmişlerdir. Göçebe aşiret topluluklarında herkes birbirinin akrabasıdır. Kan bağı ve evlenme yoluyla hısmlıklar tüm aşireti kapsamıştır. Böylece, belirli bir yere

İngilizcede, “Fictional Kinship”, “Ritual Kinship,” ya da “Quasi-Kinship” denilmektedir.

yerleşince akraba grubu küçük olan aileler, sanal akraba edinerek çevrelerini genişletirler, dostluk ve dayanışma kurabilecekleri bireylerin sayısını arttırmaları (Kudat, 1974: 77). Çünkü akrabalık, toplumda çok önemli işlevlere sahiptir. Bu nedenle insanların akrabalığına gereksinimi vardır.

Bu tür akrabalık ilişkileri kurumlaşarak belli normlar çerçevesine konulmuşlardır. Bu tür akrabalık kurulduğu zaman, aynı yörede yaşadıkları süre içerisinde tarafları bağlar. İşte bu niteliği, sanal akrabalıkları diğer komşuluk ve arkadaşlıklardan ayırır. İlişkiler, davranışlar kurullarla saptanmış olup, taraflara yerine getirilmesi gerekli yükümlülükler verilmiştir.

Bunlar çok çeşitlidirler. Aşağıda bu tür akrabalıkların değişik örneklerinden söz edeceğiz. Örneklerin benzerleri başka toplumlarda da görülebilir. Biz daha çok Türkiye'deki örnekleri ele alacağız.

KAN KARDEŞLİĞİ

Kan kardeşliği, ötedenberi tasavvurî akrabalığın en çok bilinen ve en çok uygulanmış biçimidir. Aynı yaşlarda, akraba olmayan ya da çoğunlukla uzak akraba olan erkekler arasında kanla imzalanan bir anlaşmadır. Taraflar birbirlerine karındaşlarmış gibi davranırlar.

Herodot, İskitler'deki kankardeşliği ile ilgili törenlerden söz etmektedir. Anlaşma yapacak grup, büyük bir gömleğe şarap boşaltırlar ve bıçak ile kendilerini yaralayarak kanlarını bu şaraba akıtırlardı. Daha sonra bu kanlı şaraba silâhlarını, yani kılıçlarını, oklarını batırırlardı. Bundan sonra dua ederler, nihayet bu kanlı şarabı içerlerdi. İşte, bugünde kan kardeşliğinde birbirinin kanını içmek söz konusudur (Öztelli, 1974: 412).

İki kişi bir araya gelip kollarında ya da ellerinde (Özellikle parmaklar) ufak bir yer kanatırlar. Sonra, kanı birbirine karıştırırlar ya da birbirlerinin kanını emerler. Böylece kan kardeşi olurlar ve kardeşlik üzerine anlaşırırlar. Genellikle iki kişi arasında olur. Her iki tarafa da gerçek kardeşler arasındaki hak ve görevlerin aynısını yükleyen bir dostluk bağıdır (Örnek: 1971: 131). Kardeşlik bağı, etkinliğini tarafların çevresindekilere de gösterir. Örneğin kankardeşler birbirlerinin yakınları tarafından da ilgi ve kabul görürler. Kişiler ve yakınları böylece, kopmaz bağlarla birbirlerine sadık kalırlar. Kan kardeşliği bozulduğu zaman herhangi yaptırım yoktur.

Ülkemizde yapılan kültürel antropolojik araştırmalarda bu tür kardeşliğin gerçek kardeşlik kadar etkin, hatta ondan daha ileri tu-

tulduğu, sıkıntı ve mutlulukların daima bu kardeşler arasında paylaşıldığı ve yaşamları boyunca da tarafların birbirlerinin başlıca yardımcıları olduğu saptanmıştır (Erdentuğ, 1956: 47).

Daha çok küçük yaşlarda samimî arkadaşlıklar kurmak için bu tür uygulamaya başvurulur. Kan kardeşliği bugün yetişkinlerden çok, küçükler arasında bir uygulamadır, (Magnarella, 1979: 35). Kişiler aynı köyde yaşıyorlarsa bu tür kardeşlik uzun süreli olabilmektedir.

Kan kardeşleri arasındaki bağ, tarafların aile ve akrabalarını da etkileyerek cinsel ilişki ve evlilik yaşağını da gerektirir (Örnek, 1971: 131). Kankardeşliğine bazı Afrika yerlilerinde de rastlanmaktadır. Örneğin Azendelerde kan kardeşi, akraba sayısını arttırmak amacıyla yabandan seçilir. Kardeşlik sözüne sadık kalınmadığında sözü tutmayanın öleceğine inanılır (Balaman, 1982: 79).

AHRET KARDEŞLİĞİ

İslâm toplumlarında yaygın bir yakınlaşma biçimidir. Özellikle yaşlı kadınlar arasında görülür. Yaşlı kadınlar belirli bir dinsel törenle ahretlik olurlar. İki yaşlı kadın böylece ahretlik olunca çok samimî iki dost olurlar ve birbirlerine sırlarını söylerler, servetlerini (ölümlük) v.s. açıklarlar. Hangisi önce ölürse geride kalan kadın, ölenin ölümünden sonra yapılması gereken şeylere yardımcı olur. Kefenin, yazmasının, ölümlüğünün sarfında söz sahibi olur. Öte dünya düşüncesine dayalı bir dostluk andlaşmasıdır. Birlikte camilere, mevlütlere, giderler, özellikle ramazan aylarında daha yoğun ilişkiler içersindedirler. Birbirlerine yatıya giderler. Elâziğ'in Hal köyünde bu konudaki törensel işlem şöyledir. Taraflar bir araya gelir ve ortaya bir Kur'an getirilir. Sonra bir miktar Kur'an okunup onun üzerine bir iki damla su konur ve o sudan her iki taraf birer kez yudumladıktan sonra birbirlerine hâtırâ olarak armağan verirler. Böylece kurulan ahret kardeşliği ölünceye değin süregelen bir kardeşlikti. Bunlar yaşamları boyunca birbirlerine armağanlar verir ve yardımcı olurlar (Erdentuğ, 1956: 47).

Kars yöresinde bu geleneğe "Bacılık" deniyor.

Ahret kardeşlerinin özel bir selâmlaşma biçimi vardır. Birbirleriyle karşılaştıklarında ellerini uzatarak bir süre tutar ve selâvat getirirler.

Karadeniz yöresinde evli bir kadımla evli bir erkek de ahret kardeşi olabilir. Bu durumda tarafların aileleri birbirlerini kıskanmazlar. Çünkü ahretlikler birbirlerine kardeş gibi davranırlar. Erkeklerden birisi askere gidince, gurbete bir iş için ya da geçici olarak gittiği zaman ahretliği onu korur, ona göz kulak olur.

Ahret kardeşlerin çocukları, annelerinin ahret kardeşine "Ahret Anne" (Isparta, Uluborlu'da) "Ahret Teyze" derler. Ahretlikler, eğer varsa kendi kızlarının da birbirleriyle ahret kardeşi olmalarını sağlarlar.

Yaşlı erkekler arasında da ahret kardeşliği vardır. Örneğin Gaziantep Battal köyünde (İlbars 1975: 205).

Ahret kardeşliğinin ikinci bir türü genç kızlar arasında yapılandır. Bu dünyada ve öbür dünyada beraber olmak için samimi arkadaşlık kurulur. Bu türün uygulanışı Batı Anadolu'daki Gürcülerde çok yaygındır. Örneğin, "Hayriye Köyü"nde her köylünün bir ahretliğinin olduğu saptanmıştır (Magnarella, 1979: 35). Karadeniz bölgesinde de genç kızlar arasında ahretlik olunur. Bunlar evlendikten sonra da ahretlikleri sürer. Ankara köylerinde de akrana komşu kızlar ya da delikanlılar arasında ahret kardeşliği söz konusudur. (Berkes, 1942: 151). Bu köylerde köyler arası, hatta kentten ahret kardeşi edenler vardır. Bu durumda kişilerin çevrelerini genişletme arzusu yatar. İzmir köylerinde de genç kızlar arasında ahret kardeşliği var (Balaman 1982: 106).

SÜT KARDEŞLİĞİ

Bir kadın, kendi çocuğu olmayan bir çocuğu emzirdiği zaman o çocuğun kadının gerçek çocukları ile olan ilişkisi süt kardeşliğidir. Bu kardeşlerin evlilikleri ve süt anne ile evlilik söz konusu olamaz. Süt kardeş evliliğinden doğan çocukların anormal olacağı inancı yaygındır (İlbars, 1975: 205). Bu husus Kur'anı Kerimde (Nisa Suresi, 23) evlenme yasağı olarak yer almıştır. Emziren kadına, "Süt anne" denir. Halk arasında kullanılan "Emişmek" deyimini bu tür tasavvurü akrabalığı ifade eder. Süt anne ve süt çocuğu arasında, ömür boyu süren anne-çocuk ilişkisi doğar, emziren kadın durumu etrafa, konu komşuya, akrabalara duyurur. Çünkü ilerde unutulup aralarında evlenme olmasın diye çevreye duyurmak zorundadır. Anadolu'da çok yaygındır. Doğum yapan kadının eğer sütü yoksa, ya da ölmüşse, o çocuk başka bir kadın tarafından emzirilir. Böylece sıhrî bir akraba-

TASAVVURİ AKRABALIK VE ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMA

lık oluşur. Bu tür akrabalıkta herhangi, bir seçim sözkonusu değildir. Bir zorunluluktan doğmuştur. Bebek bakım yuvalarının ve bu konudaki çeşitli kurumların yokluğu, böyle bir uygulamayı doğurmuştur. Aile içinden, akrabalarından ya da komşulardan olabilir. Evlenirken süt annenin izni alınır, askere giderken eli öpülür. Süt annenin sütüyle büyüyen kız, evlenince, koca tarafı süt hakkı öder. Oğlan ise çalıştığı zaman kazancından sütannesine armağanlar alır. Süt anne de bunları bir hak olarak görür ve bekler. Süt anneye, sütünü helâl etmem dirtmemek için çocuklar, helâl süt etmiş kimse olmayı yeğleyerek onun arzularını yerine getirirler. Süt anne, süt evlat ilişkisi ikinci kuşakta da devam eder. Süt evlâdın çocuğu, annesinin süt annesine "Sütnene" der. (Balaman, 1982: 80). Süt evlât hiç olmazsa yarı evlât sayılır. Mirasa bir etkisi olmaz. Uzak akrabalık varsa onu güçlendirir. Ananın karakterinin ve bazı özelliklerinin sütü vasıtasıyla çocuklara geçtiği kabul edilir (Berkes, 1942: 151).

KUR'AN KARDEŞLİĞİ

Aynı yaşlardaki iki ya da daha fazla gencin arasında ömür boyu süren bir arkadaşlıktır. Bu arkadaşlık, uzun zaman birlikte Kur'an kursuna gitmekten doğar.

YOL KARDEŞLİĞİ (MUSÂHİBLİK)

Musâhib sözcüğü, birbirleriyle yakın görüşen, bildik arkadaşlar anlamında kullanılır.

Alevilerde uygulanan bir tasavvurî akrabalık türüdür. Akriba ya da yakın komşular arasında bağlılık ve yardımlaşmayı güçlendirmek amacıyla kurulmuş olup, kökleri Hz. Muhammed zamanına değin dayanmaktadır. (Ulusoy, 1980: 227).

"Musâhib", yol kardeşi, yol arkadaşı sohbet edilen, danışılan anlamına gelmektedir. Tüm aleviler bu uygulamaya aynı duyarlılıkla uymamaktadırlar. Bazı yörelerde musâhib olamayanlar "Cem"e alınmamaktadırlar. Musahipliğe "Ahiret kardeşliği" de denilmektedir (Erdentuğ, 1959: 46). İki ailenin "Dede" önünde yapılan bir türenle dostluk üzerine anlaşmaları, musâhibliktir. Yol Kardeşliği, iki evli çiftin kardeş olmasıdır. Artık kardeş sayılırlar. Dört kişilik iki aileden bir birlik oluşmaktadır. Bu, hem dünya, hem âhiret kardeşliğidir. Her bakımdan bu iki ailede yardımlaşma, destek sağlanmış olur. Kardeş aileden birisinin zararlı ya da benimsenmeyen bir dav-

ranışından diğerkardeş aile de eşit olarak sorumludur. Eşleri, taşınmaz malları, borç ve alacakları, iş yardımlaşmalarında iki aile birlik sayılır. Acılar ve sevinçler ortaktır (Ulusoy, 1980: 228). Önce musâhib olacaklar dedeye başvururlar. Dede Kur'andan parçalar okur. Musâhiblik, bir kurban töreni ile vücud bulur. Musâhib olacaklar kurban (Koyun) ve dem alırlar. Dem, genellikle rakı ve şaraptır. Köy halkı ve çevrede bulunan tanıdık kişiler kurbanı davet edilir. Dâvetliler de Ceme gelirken çerez, yemiş ve çörek getirirler. Bazı yörelerde musâhibi olmayanlar bu kurbanı katılamazlar (Ulusoy, 1980: 228).

Birbirlerine musâhib olanların çocukları evlenemez (Eröz, 1977: 111). Ayrıca, musâhiblerden, bir kadın ve diğerkaraftan bir erkek ölse, hayatta kalan kadınla erkek evlenemez (Eröz, 1977: 111). Musâhib olan erkeklere "Kardeş", kadınlara "Bacı"denir. Namus ve mal mülkleri hariç, hemen hemen herşeyleri ortak sayılır. İflâs, hayvanların, ürünün zarar görmesi durumlarında o ailenin musâhibi derhal yardıma koşar. Ona mal, mülk, para, yiyecek sağlar. Kuşkusuz bunları gücüne göre sağlar. Bu, töreye dayalı bir iş ve hizmet sayılır. Ayrıca iki aile birbirini denetler. Bu denetim, çocuklar, kadınlar, gençlerin kötü yola sapmamaları, erkândan yoldan ayrılmaları için yapılır (Eröz, 1977: 112).

Adaylık koşulları şunlardır: (İmam Cafer buyruğu)

1. Yol kardeşi olmaya karar veren erkeklerin evli olmaları,
2. Taraflardan her birinin daha önce bir başkasıyla yol kardeşi olmaması. Yaşam boyunca ancak bir kez ve bir kişiyle yol kardeşi olunabilir.
3. Adayların belirli bir erginlik çağına gelmeleri,
4. Aynı dili konuşmaları,
5. Toplumsal konum eşitliğinde bulunmaları,
6. Eğitim bakımından aynı düzeyde bulunmaları,
7. Yerleşimde beraberlik,
8. Adaylardan herbirinin karısının bu işi kabullenmesi,
9. Adayların uzaktan yakından birbirleriyle soy akrabası olmamaları gerekir. (Balaman, 1982: 83-84).

KİRVELİK

İslâm dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğu tutan kişiye "Kirve" denir. Kirve, ailenin sevdiği bir kimsedir. Kirve

olan kişi sünnetin tüm giderlerini karşılar. Kur'anda "Hırva" sözcüğü ile var olduğu ve Hz. Muhammed'in de meleklerin kirveligi ile sünnet olduğu söylenmektedir. Eskiden kirveler harcamalar yaparlardı. Bir tür gösteriş tüketiminde bulunurlardı. Bu nedenle Ziya Gökalp, Kirvelikle potlaç geleneği arasında bir benzerlik bulmaktadır (Gökalp, 1976: 75). Eskiden kirve olan kişi, düğünün tüm giderlerini üstüne aldığı gibi sünnet çocuğunun ailesine ve tüm davetlilere armağanlar verirdi. Bugün bu derecede bir harcama söz konusu olmamaktadır. Çocuğun babası da kirveye armağanlar vermek zorundadır. Vermediği durumda çocuğun babası toplum gözünde itibarını kaybeder. Kirvenin ailesiyle çocuğun ailesi arasında kaç-göç ortadan kalkar. Kadınlar kirve ile otururken yaşmaklanmazlar, örtünmezler. Kirve ile birlikte yemek yerler. Mahramiyet kalkar. Bugün kirvenin görevleri biraz zayıflamıştır. Ekonomik koşullar, sünnet düğününün tüm giderlerini kirvenin karşılamasını önlemektedir. Kirveler köy içinden olduğu gibi köy dışından da seçilebilmektedir. Hatta dışardan kirve seçmek bazı yörelerde daha makbul sayılır (Türkdoğan, 1969: 205). Sevgi ve dostluk bağı kirve seçiminde esastır. Çocuğun babası, sevdiği kişiye kirve olmasını önerir. O da kabul ederse kirve olur. Kirvede bazı nitelikler aranır. Örneğin alan araştırması yaptığımız Elazığ Bermaz köylerinde kirvenin dürüst, terbiyeli, ahlâklı ve evli olması gerekir. Yaşı saygı duyulacak kadar olmalıdır. Câhil ve genç bir kişi genellikle kirve olmaz. Olgun olması gerekir. Ayrıca çocuğun ailesinin statüsünü yükseltmek bakımından kirvenin varlıklı olması tercih edilir. Kirveye saygı, ana babadan sonra gelir. Çocuk ona itaat eder, saygı ve sevgi gösterir. Kirve, çocuğun tüm yaşamında onun saygı duyduğu bir kişi olarak kalır. Kirve, çocuğun sünnet sonrası yaşamıyla da ilgilenir. Çocuğun okumasında, hastalığında, askerliğinde hatta evlenmesinde yardımcı olur. Bu hususlarda yardımcı olmak bir akrabalık görevi sayılır. Kirve ile çocuk arasındaki haklar görevler ve sorumluluklar, baba-oğul arasındaki gibidir. Yâni, kirve, bir amca rolündedir (Magnarella, 1979: 34). Kirvelik, aileden aileye de geçebilir. Örneğin Elazığ Sün Köyünde kirvelik, genellikle bir aileden evladına geçer (Erdentuğ, 1959: 54).

Bazı yörelerimizde (Kars-Kağızman) kirvelinin çok önemli sayılması, çocuğun doğmadan kirvesinin tayin edilmesine yol açmaktadır (Türkdoğan, 1969: 204). "Kirve, kirvenin yoluna baş koyar (ölür)" deyimini kirvelinin ilişkiler açısından önemini gösterir. Kirve, çocuk üzerinde babalık hakkına sahiptir. Eğer çocuğun gerçek babası

ölmüşse, kirvenin babalık hakkı daha belirginleşir. “Kirve olan aileler arasında kapı baca yoktur” deyimi oldukça yaygındır. Yâni kirve, istediği zaman kirvesi olduğu eve gidebilir, orada kalabilir. Evin birçok şeyine karışır. Yozgatta “keyfimin kirvesi misin?” deyimi, kirvenin herşeye karıştığını ifade eder. Bu nedenle kirvenin namusuna ailesine kötü gözle bakılmaz. “Kirve, kirvenin kapısının önünden dolsuz geçmez” deyimi, kirvelikle yakınlık kuran ailelerin birbirlerinin kadın ve kızlarına kötü gözle bakamayacağını ifade eder. Sünnetçi önünde çocuğu tutarken kirvenin üzerine damlayan kan, kirve ile çocuk arasında hısnımlığa benzer manevî bir bağ meydana getirir. Bu nedenle, kirve oğlu ya da kızı ile, sünnet olan çocuğun kardeşleri arasında evlenme olmaz. Kirve kızıyla bacı kardeş sayıldığından evlenilmez. Sünnet, tamamen İslâm dinine göre düzenlenmiş bir gelenektir. Bu dinsel yönü nedeniyle güçlü olarak uygulanmaktadır. Buna bağlı kirvelik de varlığını sürdürmektedir. Ancak günümüzde ekonomik koşulların ağırlığı nedeniyle bazı değişimler olmaktadır. Bu nedenle hem çocuğun ailesi, hem de kirve, düğün ve armağan giderlerini kısmak zorunluluğunda kalmışlardır. Hatta bazı yörelerde kirveliliğin işlevi giderek azalmış ve sembolik bir nitelik kazanmıştır. Sadece dinsel bir görevin yerine getirilmesine yarayan bir özelliğe bürünmüştür. Kirveliliğin işlevlerinden bir kısmı devam etmekte, bir kısmı ise kaybolmuştur. Ayrıca bazı yörelerimizde kirveliliğin yozlaştırılarak çıkarıcı bir niteliğe büründüğünden köylüler yakınmaktadırlar (Kudat, 1974: 189).

Kirvelik, Doğu Anadolu bölgesinde çok yaygındır. Batı Anadolu da görülmez. Yalnız, Doğu Anadolu dan Batıya göç etmiş olanlar kirveliliği sürdürmektedirler. Kelimenin değişik varyantları var. Örneğin kivrâ, kiriv, kevra, kürva, küvra, kirva gibi.

Kıbrıs Türkleri arasında yaygın olan “Kumera” kelimesi de sünnette ve düğünde çocuğa vekillik yapan kimseye denir.

Ermeniler de güveğinin sağında giden en yakın genç dostuna kivrâ demektedirler. Bizim sağdıç gibi.

Kirveliliğin bir başka biçimi de “Evlilik kirveliliği”dir, ki, daha çok Mardin yöresinde görülür. Bir erkeğin evlilik töreni giderlerinin kendi ailesi dışından birisi tarafından kısmen üstlenilmesidir (Kudat, 1974: 47). Bu tür kirvelilikte sünnet kirveliliğine ilişkin dış evlilik kuralları geçerli değildir. Yâni, çocuk isterse evlilik kirvesinin kızıyla

evlenebilir. Bu tür kirvelik az uygulanır. Ayrıca, sünnet kirveligi kadar önemli sayılmaz (Kudat, 1974: 48).

Bazı durumlarda kirve yerine çocuğu sünnet sırasında kirvenin vekâlet vereceği bir kişi de tutabilir. Örneğin kirve yaşlı ise, çocuğu tekniğine göre tutamayabilir. Bu durumda genç bir kişiye vekâlet verir. Bu durumda kirve, kirveliginden birşey kaybetmez (Balaman, 1982: 90).

Lâtin Amerika köysel topluluklarında **Compadrazgo** geleneği vardır ki kısmen kirvelige benzer. Bir karı-koca, biri erkek biri kadın ve genellikle birbirleriyle evli iki kişiye çocuklarının vaftiz törenini yüklenmelerini rica ederler. Öneriyi alanlar, vaftiz törenini düzenler, çocuğun giysilerini hazırlar ve çocuğun büyümesi sırasında ortaya çıkacak bir takım sorunların çözümlenmesinde yardımcı olmayı kabullenirler. Çocuğun ana babası da bunlar onuruna bir şölen düzenler. Daha çok, baba ile vaftiz babası arasında olan bir ilişkidir (Kudat, 1974: 73). Kirvelikten ayırır. Özellikle aşağıdaki yönlerden:

- a. Sadece erkek çocukların değil, kız çocukların vaftiz olmasıyla da kurulabilir.
- b. Vaftiz töreni bir değil, iki kişi tarafından üstlenilir. Bu kişilerin biri kadın, diğeri erkektir.

Japonya'da ise bir başka tasavvurî akrabalık türü de, **Oyabun-Kobun** geleneğidir. Bir türenle oyabun-kobun ilişkisi kurulur. Oyabun, sanal baba, kobunlar ise oğullardır. Bir oyabuna kobun olanlar, birbirlerinin sanal kardeşi olurlar ve gerçek kardeş gibi davranırlar. Japonya'da sanayi öncesinde bazı meslek gruplarında bu tür ilişkiler kurulmuştur. Ustasının yanına çırak olarak giren kobun, bir süre sonra o mesleğe kabul olunurdu. Buradaki ilişkilerin temeli, sanal baba ve oğullardır. Sanal oğulların babası ile oyabun arasında bir bağlantı yoktur. (Kudat: 1974: 87).

EBE ANNELİĞİ

Köylerimizdeki geleneksel ebeler de o köyde bir saygınlığa sahiptirler. Çocuklar zaman zaman ebelerini ziyaret ederler, önemli günlerde, bayramlarda gidip ellerini öper, onlara çeşitli armağanlar (sabun, şeker, çay gibi) verirler. Çocuğun ailesi de aynı biçimde ebeye saygı duyar ve her zaman ona yardımcı olurlar.

Eski Türklerde, İslâmiyeti kabulden önce "Göbek kesme" geleneği vardı. Doğan çocuğun göbeğini bir ebe keserdi. Ebeye "Andık-Ana", ebinin kocasına da Andık-ata" denirdi. Göbeği kesilen çocuk ile göbeği kesen Andık-ana tarafları arasında yedi göbeğe kadar kız alıp verme geleneği tabu sayılırdı (Türkdoğan, 1969: 199).

ASKER ARKADAŞLIĞI

Askerde arkadaş olanlar eğer aynı köyde yaşıyorlarsa bunlar da akraba gibi çok samimî iki dost olarak yaşamlarını sürdürürler.

SINIF ARKADAŞLIĞI

Öğretiminin bir aşamasında sınıf arkadaşları da aynı yerde oturduklarında okul anıları nedeniyle içten, iki dost olarak ilişkiler içersine girerler.

TUTMA KARDEŞLİK

Özellikle yatılı okullarda son zamanlarda yaygın olan bu gelenek aynı okulda olan öğrencilerin geliştirdiği bir türdür. Cinsiyete göre "Tutma Ağabey" ya da "Tutma Abla"lar vardır. Bunların karşıt cinsten olan bazıları sonradan evleniyorlar. Aynı cinsten olanlar da var. Okula intibat etmek, gereksinimlerini karşılamak için birbirlerine kardeş gibi yardımcı olmaktadır. Daha çok lise çağı yatılı okullarda görülmektedir.

SAĞDIÇLIK

Güveğiye düğün sırasında yakın arkadaşlarından, dostlarından birisi sağdıçlık yapar. Güveyin sağından giden, rehberlik eden kişidir. Güveyin her alanda yol göstericisidir. Güveyin sağ koludur. Bu yakın arkadaşın evli olması şarttır. Çünkü sağdıç, daha çok güveğiye cinsel bilgiler veren kişidir. Düğün süresince nasıl davranacağını öğretir. Ayrıca, gelenek göreneklere öğretir. Bu nedenle sağdıç da güveyi ile evlilikten sonraki yaşamda samimî ilişkilerini sürdürür. Yürüklerde düğünün bütün yönetimi sağdıca bağlıdır. Siirt'te, sünnet kirvesinin çocuğa evliliğinde sağdıçlık yapması tercih edilir. Sağdıçlık, saygınlığı olan erdemli bir iştir.

Bazı yörelerde boşa giden emekler için "Emeği sağdıç emeğine dönmek" deyimini kullanılır. Çünkü sağdıçın yaptığı giderler epeyce

TASAVVURİ AKRABALIK VE ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMA

tutar ve bunlar sağdıncın kendi cebinden çıkar. Ayrıca düğünün zor yükü ona kalır. Örneğin düğün sırasında verilmesi gereken tüm bahşisler onun tarafından verilir. Ayrıca düğünden sonra oğlan evine tatlı götürür, armağanlar götürür. Önderlik ve düzenleme işlerinde bulunur. Bazı yörelerde ise erkek tarafı sağdıca düğün giderleri olarak bir miktar para verir fakat bunu etrafa söylemez.

Bazı yörelerde sağdıçlık küçük bir çocukta simgeleşmiştir. Örneğin Kızılcıhamam Verimli Köyü'nde sağdıçlık, görevini ve işlevini kaybettiği varsayılmıştır. Güvey, câmi avlusunda, davul zurna ile güveylik elbisesini giyerken, sağdıç olan küçük çocuk da giydirilir. Kına gecesi güveğiye kına yakılırken sağdıç olan çocuk da kınalanır. (Balaman, 1982: 86). Isparta, Denizli yörelerinde sağdıçlık erkek kardeşler arasında olmaktadır.

Kirvelik, bazı yörelerimizde hukuksal ve sosyo-ekonomik yerini sağdıca terketmiştir. Edirne, Trabzon ve Rize'de sağdıca "kirve" denilmektedir.

Bazı yörelerimizde ise sağdıca "Adaş" denir.

YENGELİK

Geline düğün sırasında ve düğün öncesinde yakınlarından birisi yengelik yapar. Bu kişi, evli olması gerekir çünkü geline daha çok cinsel bilgiler verir. Oğlan evine gelinle birlikte gider. Gelinin yatağığının hazırlanmasında, kızın bekâretini belirleyen çarşafın etrafa gösterilmesinde görev sahibidir. Düğünde kıza altın takar. Ayrıca örneğin Maraş civarında kız, erkeğin evine gidinceye kadarki dönemde kıza iki samimî bekâr arkadaşı yardımcı olurlar. Bunlar yenge sayılmaz. Kızın samimî arkadaşlarıdır.

İzmir civarındaki bazı köylerde "oğlan yengesi" vardır. Kız evine giden kadınları yöneltir, oradan gelenleri karşılar, yemek vermede, armağan alıp vermede, oyunları düzenlemede, çarşafı göstermede görev sahibidir (Balaman, 1982: 88).

DÜNÜR BAŞI

Dünür başı da bir tür sanal akraba sayılır. Kızı isteyen kişi, yâni dünürbaşı, evliliğin gerçekleşmesinden sonra, artık o çiftin saygıdeğer bir yakını olmaktadır.

KINA - ANALIĞI

Aydın'ın Söke yöresindeki yörüklerde doğan kız çocuklarının altı ayına basıncaya değin tırnakları kesilmez. Altıncı aydan itibaren kız çocuğunun tırnakları "Kına-ana" tarafından kesilir. Avucunun içine de kına yakılır. Kına ana, bu sıra çocuğa kendi malî durumuna göre armağan verir. Yörüklerde kına analık için samimî komşulardan birisi seçilir (Türkdoğan, 1969: 199). Peygamberin eylemleri arasında bulunan tırnak kesmek ve kına yakmak gibi sünnet sayılan davranışlar yörüklerde "Kına-Ana" tarafından yerine getirilmektedir.

İzmir yöresi köylerinde de yeni doğan kız çocuğuna akraba ya da komşulardan kına - anası seçilir. Bir törenle, çocuk süslenir ve sağ eline, sağ ayağına kına yakılır. Kına ana artık bu ailenin bir yakını sayılır. Kız, kına anasını bayramlarda ziyaret eder, bazı işlerini yapar. Kızın evliliğinde yine kına ananın izni alınır, yardımı ve desteği beklenir (Balaman, 1982: 88).

AD BABALIĞI

Eskiden çocuğun adını koyan kişi, çocuğun kulağına dinsel bir tarzda ezan okuyarak adını okurdu. Ad babası da yine akraba gibi sayılır, sevilir, yakın bir dost olurdu.

Doğan her çocuğun sağ kulağına ad babası olarak seçilen kişi ezan okuyarak adı üç kez yinelenir ve "Adını ben verdim, yaşını Allah versin" denir. Adbabası, akrabalarından biri, köy imamı, ya da dindar, sevilen bir komşu olabilir. Çocuklar da adbabalarına daima saygı duyarlar, evlenme, askere gitme, meslek seçiminde adbabalarının onayını alırlar. Aynı kişiler, birden çok çocuğun adbabası olabilirler (Balaman, 1982: 89).

SONUÇ

Tasavvurî akrabalığın özellikle ülkemizde kırsal kesiminde uzun süre etkinliği söz konusu olmuştur. Bir kısmı da günümüzde hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Bunun nedenini bu tür kültür kalıplarının işlevselliğinde aramak gerekir. Tasavvurî akrabalığın işlevleri şu açılardan söz konusudur.

a. Toplumda dayanışmanın simgesi olmuşlardır. Bütünleşme, uyum, dayanışma ve dengeli toplumu gerçekleştirmede katkıları vardır.

TASAVVURİ AKRABALIK VE ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMA

b. Grup anlaşmazlıklarının çözümlenmesinde denge sağlayıcı bir rol oynamaktadırlar. Örneğin kan davalarını durdurmak, düşmanlıkları silmek ve aşiretler arası dostlukları pekiştirmek için tasavvurî akrabalıklardan yararlanılmıştır (Tezcan: 1981: 137). Böylece bu tür ilişkiler, toplumda çözülmeyi, sapmaları ve toplumsal sorunları bir dereceye kadar önlenmektedir.

c. Var olan ilişkileri pekiştirmişlerdir. Uzun süre birbirlerini tanıyanlar bu tür ilişkilerle dostluklarını pekiştirmiş ve yoğunlaştırmışlardır.

d. Ailelerin toplumsal ilişkiler ağını genişletmiştir. Tasavvurî akrabalık sadece iki aile arasında olmakla kalmaz, ilişkiler bu ailelerin yakın akrabalarına da yansır. Böylece yalnızlık da giderilmiş olur.

e. Bir tür sosyal sigorta görevi üstlenmişlerdir. Akrabalar açlık, kıtlık, hastalık gibi bunalım dönemlerinde birbirlerini desteklemiştir. Devletin böyle durumlardaki yörelere eşitsiz hizmet dağılımı ve kısıtlı yardımı bu tür akrabalar tarafından karşılanmıştır.

f. Toplumsal denetim mekanizması olarak işlevlere sahiptirler.

g. Tüm tasavvurî akrabalık sistemlerinde belirli ölçülerde törenler söz konusudur. Törenlerin de bir toplumda olumlu işlevleri vardır.

İşte bu işlevleri karşılayan tasavvurî akrabalık, toplumumuzda sıhrî akrabalık kadar önemli rollere sahip olmuşlardır. Kuşkusuz kentleşme, sanayileşme gibi toplumsal değişmeler nedeniyle bu tür akrabalıkların işlevleri değişik kurumlara geçmiştir. Fakat bu kurumların sayısal olarak yetersizlikleri de günümüzde ayrı bir konudur. Önemlerini kaybeden tampon işlevlere sahip bu tür geleneklerimizin yerine yenilerinin ya da değişik biçimlerinin konulamaması da geçiş toplumumuzun bunalımlarının sürüp gitmesindeki etmenlerden birisi olsa gerek.

KAYNAKÇA

- 1 — Magnarella, J. Paul: The Peasant Venture. U.S.A. 1979, Schenkman Publishing Co., Inc.
- 2 — Gökalp, Ziya: Türk Medeniyeti Tarihi, İstanbul, 1976, Kültür Bak. Yay.
- 3 — Erdentuğ, Nermin: Hal Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, Ankara, 1956, A.Ü.D.T.C.F. Yayını.

Doç. Dr. Mahmut TEZCAN

- 4 — Erdentuğ, Nermin: Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara, 1959, A.Ü.D.T.C.F. Yayını.
- 5 — Tezcan, Mahmut: Kan Dâvâları - Sosyal Antropolojik Yaklaşım - Ankara 1981, A.Ü. Eğitim Fak. Yayını.
- 6 — Kudat, Ayşe: Kirvelik, Ankara 1974.
- 7 — Örnek, S. Veyis: Etnoloji Sözlüğü, Ankara, 1971, A.Ü.D.T.C.F. Yay.
- 8 — Ulusoy, A. Celâlettin: Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu. Hacıbektaş, 1980.
- 9 — Eröz, Mehmet: Türkiye'de Alevilik, Bektaşîlik, İstanbul, 1977.
- 10 — Türkdöğân, Orhan: Türklere Kirvelik ve Sünnet Geleneği - Türk Kültürü Araştırmaları, 1966-1969, Ankara.
- 11 — Magnarella, P. Türkdöğân, O.: Alternative Social Structures and Ritual Relations in Eastern Turkey. Atatürk Üni. İş. Fak. İşletme Derg. Cilt 1 Sayı 1.
- 12 — Balaman, Ali Rıza; Evlilik, Akrabalık Türleri, İzmir, 1982.
- 13 — Berkez, Niyazi: Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma, Ankara, 1942, A.Ü.D.T.C.F. yayını.
- 14 — İbars, Zafer: Aile Akrabalık İlişkileri ve Değişmeler Üzerine Bir Araştırma, Antropoloji Derg., 7. Sayı, Ankara 1975., A.Ü.D.T.C.F. Yayını.
- 15 — Öztelli, Cahit: Anadolu'da, Şamanlığın İzleri, 1. Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Ankara 1974.